

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΖΩΗ

Ο ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ*

Τοῦ κ. ΣΩΤΗΡΙΟΥ ΑΓΑΠΗΤΙΔΗ
Καθηγητοῦ τοῦ Ε. Μ. Πολυτεχνείου

I. Ἡ ἐν γένει σπουδαιότης τοῦ τουρισμοῦ

Ὁ τουρισμὸς καὶ ὡς ἱκανοποίησις ἀνάγκης διὰ μετατοπίσεως καὶ ὡς δραστηριότης παροχῆς ὑπηρεσιῶν καὶ ὡς ἀντικείμενον κρατικῆς πολιτικῆς ἔλαβε μεταπολεμικῶς τεραστίως διαστάσεις. Πολλοὶ σήμερον ἀσχολοῦνται μὲ τὸν τουρισμὸν λόγῳ τῆς σπουδαιότητος, τὴν ὅποιαν ἔχει οὗτος διὰ τὴν οἰκονομίαν, διὰ τὸν πολιτισμὸν καὶ διὰ τὴν κοινωνικὴν ἀνάπτυξιν γενικώτερον. Ὑπάρχουν ὅμως καὶ οἱ ὑποστηρίζοντες ἀπόψεις, αἱ ὁποῖαι ὑπερεκτιμοῦν τὴν σπουδαιότητα τοῦ τουρισμοῦ. Δὲν εἶναι ὀλίγοι ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι ὑποστηρίζουν ὅτι ἡ τουριστικὴ ἀνάπτυξις καλύπτει τὴν οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν ἢ ὅτι ὅταν ἕνας τόπος ἀναπτυχθῆ τουριστικῶς λύει τὸ οἰκονομικὸν του πρόβλημα. Αἱ ἀπόψεις αὗται εἶναι ἀσφαλῶς ὑπερβολικαί, ὅπως ὅμως ὑπερβολικαί εἶναι καὶ αἱ ἀντίθετοι ἀπόψεις, πὺ θεωροῦν τὸν τουρισμὸν ὅτι ἔχει μόνον δυσμενεῖς συνεπείας.

Ἐξετάσωμεν, ἐν πρώτοις, τί εἶναι τουρισμὸς: Ὅταν λέγωμεν τουρισμὸν ἐννοοῦμεν τὴν μετακίνησιν ἀτόμων πρὸς ψυχαγωγίαν, πρὸς μὀρφωσιν, ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν παραμονῆς εἰς τὸν τόπον μεταβάσεως ἐπὶ μικρὸν σχετικῶς χρονικὸν διάστημα. Οὕτω, δὲν πρόκειται περὶ τουρισμοῦ, ὅταν ἡ μετάβασις γίνεται πρὸς μόνιμον ἐγκατάστασιν, δι' ἄσκησιν ἐπαγγέλματος ἢ ἀκόμη καὶ διὰ σπουδὰς.

Μεταπολεμικῶς, ὡς εἶπομεν, ἐπεξετάθη πολὺ ὁ τουρισμὸς καὶ ἐρωτᾶται εἰς τί ὀφείλεται ἡ ἐξάπλωσις αὕτη. *Οἱ κύριοι λόγοι ἐπεκτάσεως τοῦ τουρισμοῦ* εἶναι οἱ ἑξῆς:

Ἐν πρώτοις, ἡ *ἐπελθοῦσα αὐξήσις τοῦ εισοδήματος*, ἰδίως εἰς τὰς προηγμένας χώρας. Τὸ εισόδημα μεταπολεμικῶς ἠρξήθη κατὰ μέσον ὅρον

* Ἀπομαγνητοφωρηθὲν κείμενον ὁμιλίας, γενομένης εἰς τὸ Ἐθνικὸν Θέατρον Ρόδου τὴν 5.3.1968.

4³/₁₀ ἑτησίως κατ' ἄτομον, πού σημαίνει ὅτι ὁ μέσος ἄνθρωπος ἔχει σήμερον εἰς τὴν διάθεσίν του, περισσότερα περιθώρια διὰ νὰ δαπανήσῃ καὶ νὰ ἀπολαύσῃ ἀγαθὰ ἢ ὑπηρεσίας. Τὸ πρόσθετον ὅμως εἰσόδημα δὲν χρησιμοποιεῖται δι' εἶδη κυρίας συντηρήσεως. Τὸ πλεῖστον αὐτοῦ στρέφεται πρὸς ἱκανοποιήσιν δευτερευουσῶν ἀναγκῶν, διότι αἱ πρωτεύουσαι ἀνάγκαι ἱκανοποιοῦνται καὶ μὲ τὰ μικρότερα εἰσοδήματα. Οὕτω, κατορθώνουν οἱ ἄνθρωποι νὰ ἀποκτήσουν ἀγαθὰ καὶ ὑπηρεσίας ἀνωτέρας στάθμης, ὅλον ἐν περισσότερα, χάρις εἰς τὴν συνεχῆ αὐξησίν του εἰσοδήματος. Μέσα εἰς τὴν κατηγορίαν αὐτὴν τῶν ἀγαθῶν καὶ ὑπηρεσιῶν ἀνωτέρου βιοτικοῦ ἐπιπέδου εἶναι καὶ αἱ τουριστικαὶ ὑπηρεσίαι, πρὸς τὰς ὁποίας κατευθύνεται συνεχῶς μεγαλύτερον τμῆμα τῆς προσθέτου αὐτῆς ἀγοραστικῆς δυνάμεως. Ἐπὶ πλεόν, μεσολαβοῦν καὶ ἄλλοι παράγοντες, ὡς ἡ μίμησις, ἡ ἔξις, ἡ ἐπιθυμία προβολῆς τῆς προσωπικότητος τῶν ἀτόμων κλπ. Διαπιστοῦται, δηλαδή, ὅτι ἡ ζήτησις τουριστικῶν ὑπηρεσιῶν προέρχεται καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ὁ ἓνας δὲν θέλει νὰ ὑστερήσῃ τοῦ ἄλλου, ἐνῶ, ἐξ ἄλλου, ὅταν ἓνας ἄνθρωπος συνηθίσῃ νὰ ταξιδεύῃ καὶ νὰ πηγαίνῃ εἰς ἄλλους τόπους, ὅπου γνωρίζει πράγματα, τὰ ὁποῖα δὲν ἔχει εἰς τὴν διάθεσίν του εἰς τὸν τόπον ὅπου ζῆ, αὐτὸ τοῦ γίνεται ἔξις πού σημαίνει ὅτι θὰ χρησιμοποιήσῃ τὸ πρόσθετον εἰσόδημα καὶ μελλοντικῶς διὰ νὰ ἀπολαύσῃ νέας τουριστικὰς ἐκδουλεύσεις. Τέλος, εἶναι πολὺ σύνηθες τὸ φαινόμενον νὰ θέλῃ ὁ ἄνθρωπος νὰ διακριθῇ καὶ μέσῳ τοῦ τουρισμοῦ, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ὅτι ἀρέσκεται νὰ γνωρίζῃ εἰς τοὺς τρίτους τὰς γνώσεις τὰς ὁποίας ἀπέκτησεν, ὥστε νὰ ἐμφανίζεται μὲ κάποιαν ὑπεροχὴν, ἥτοι νὰ διακρίνεται ἀπὸ τὴν μεγάλην μᾶζαν.

Ἐνας δεῦτερος λόγος, ὁ ὁποῖος ἐξηγεῖ τὴν ἐπέκτασιν τοῦ τουρισμοῦ μεταπολεμικῶς, εἶναι τὸ γεγονός ὅτι ὁ μέσος ἄνθρωπος σήμερον διαθέτει περισσότερον ἐλεύθερον χρόνον ἀπὸ ὅ,τι συνέβαινε εἰς τὸ παρελθόν. Ἡ ἐπέκτασις τοῦ διαθέσιμου χρόνου ὀφείλεται ἀφ' ἑνὸς εἰς τὸ ὅτι ἐγενικεύθησαν αἱ ἄδειαι μετ' ἀποδοχῶν, πού σημαίνει ὅτι ὁ μέσος ἄνθρωπος ἔχει 20 - 30 ἡμέρας κατ' ἔτος νὰ διαθέσῃ χωρὶς νὰ ἐργάζεται, ἀμειβόμενος, ἄρα καὶ νὰ μετακινηθῇ διὰ νὰ ἀπολαύσῃ καλύτερα τὴν ἐλευθερίαν του ἀπὸ τὴν ἐργασίαν καὶ ἀφ' ἑτέρου εἰς τὸ ὅτι ὁ ἄνθρωπος, ἐνῶ ἀποχωρεῖ ἀπὸ τὴν ἐργασίαν του ἐνωρίτερον, ζῆ σήμερα περισσότερα χρόνια ἀπὸ ἄλλοτε, ἐπραγματοποιήθη αὐτὸ πού λέγομεν ἐπιμήκυνσις τῆς ζωῆς, ἥτοι ἔχει καὶ μετὰ τὴν ἀποχώρησίν του ἀπὸ τὴν ἐργασίαν ἀρκετὰ ἔτη νὰ ζῆ χωρὶς νὰ ἐργάζεται, ἐπομένως νὰ κινηθῇ ἐλεύθερα καὶ νὰ ταξιδεύσῃ, νὰ ἀπολαύσῃ τουριστικὰς ἐκδουλεύσεις. Οὕτως, ἐξηγεῖται ὅτι σήμερον τὸ τουριστικὸν ρεῦμα συντίθεται, κατὰ τὸ πλεῖστον, ἀπὸ τὰς μεσαίας, ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὰς κατωτέρας εἰσοδηματικὰς τάξεις τῆς κοινωνίας καὶ δι' αὐτὸ σήμερον ἡ τουριστικὴ θέσις ἀρμόζει περισσότερον πρὸς κάτι τὸ μέτριον, κάτι πού εἶναι σχετικῶς εὐθηνὸν καὶ ὄχι ὅπως ἄλλοτε πού ὁ ὅρος τουρίστας συνέπιπτε μὲ τὰ πρόσωπα πού εἶχαν μεγάλην ἀγοραστικὴν δύναμιν.

Τρίτος λόγος έξαπλώσεως τοῦ τουρισμοῦ μεταπολεμικῶς εἶναι ἡ *αἰσθησις τῆς ἀνάγκης πρὸς ἀλλαγὴν τοῦ περιβάλλοντος*, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν παρετηρεῖτο τόσον εἰς τὸ παρελθόν.

Ἄλλοτε οἱ μετακινούμενοι τουριστικῶς εἶχον ὡς κυρίαν αἰτίαν τὴν ἐπιθυμίαν νὰ γνωρίσουν τόπους ἐνδιαφέροντας ἀπὸ ἱστορικῆς καὶ ἀρχαιολογικῆς ἀπόψεως, ἤτοι ὁ σκοπὸς τῆς τουριστικῆς μετακινήσεως ἦτο, κατ' ἀρχὴν, μορφωτικός.

Εἰς τὴν ἐποχὴν μας ὁ κύριος σκοπὸς τῶν μετακινήσεων αὐτῶν εἶναι ἡ ἀναζωογόνησις τοῦ ὄργανισμοῦ, ποῦ καθίσταται ἀπαραίτητος, λόγῳ τῆς καταπονήσεως, τὴν ὁποῖαν ὑφίσταται ὁ ἄνθρωπος ἐργαζόμενος ἐντὸς τοῦ συγχρόνου τεχνικοῦ περιβάλλοντος. Ἡ τεχνικὴ πρόοδος δὲν εἶναι ἄμοιρος δυσμενῶν ἐπιδράσεων, μεταξὺ δὲ αὐτῶν εἶναι καὶ αἱ νευροψυχικαὶ διαταραχαί, τὰς ὁποίας ὑφίσταται ὁ ἀπασχολούμενος ὑπὸ τὰς σημερινὰς συνθήκας. Ἐν ἀντίδοτον εἶναι ἡ ἀλλαγὴ τοῦ περιβάλλοντος. Τὴν ἐπιζητεῖ διὰ νὰ ἐξουδετερώσῃ τὴν διαταραχὴν, τὴν ὁποῖαν ὑπέστη ἐπὶ μακροῦς μῆνας ἐργαζόμενος εἰς τὸ τεχνικὸν περιβάλλον.

Τέταρτος λόγος, εἰς τὸν ὁποῖον ὀφείλεται ἡ ἐξάπλωσις τοῦ τουρισμοῦ μεταπολεμικῶς, εἶναι *αἱ εὐκολαὶ τῆς μετακινήσεως*. Αἱ εὐκολαὶ αὗται προέρχονται ἐκ τῶν προόδων τῶν συγκοινωνιακῶν μέσων, τὰ ὁποῖα σήμερον εἶναι εὐθηνότερα, ταχύτερα καὶ ἀσφαλέστερα καὶ ἐκ τῆς ὀργανώσεως, ἡ ὁποία ἐγένετο εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις τουρισμοῦ καὶ ἰδιαιτέρως εἰς τὰ γραφεῖα ταξιδίων, τὰ ὁποῖα προβαίνουν εἰς διαφόρους ἐπιτυχεῖς συνδυασμοὺς πρὸς μαζικὴν μετακίνησιν προσώπων ἀπὸ τόπου εἰς τόπον, διευκολύνοντα παντοιοτρόπως τοὺς μετακινουμένους μέχρι τοῦ σημείου νὰ προσφέρουν ταξίδια μὲ δόσεις.

Ἄλλος παράγων ἐπεκτάσεως τοῦ τουρισμοῦ εἶναι ἡ ἐπελθοῦσα μεταπολεμικῶς *στενωτέρα διεθνὴς ἐπικοινωνία*. Αὕτη ὀφείλεται, κατ' ἀρχὴν, εἰς τὸ ὅτι αἱ σχέσεις μεταξὺ τῶν χωρῶν σήμερον εἶναι γενικῶς στενωτέρας. Ἄλλὰ ἰδιαιτέρως εἰς τὸ ὅτι ἀσκεῖται μεταπολεμικῶς μία ἐνσυνείδητος διεθνὴς ὀικονομικὴ πολιτικὴ, ἣτοι αἱ πλουσιώτεροι χώροι βοηθοῦν τὰς πτωχοτέρας διὰ νὰ ἀναπτυχθοῦν, καὶ κατὰ τὴν βοήθειαν ταύτην εἶναι φυσικὸν νὰ ἔρχωνται εἰς ἐπικοινωνίαν μὲ τὸν λαόν των καὶ ἐφ' ὅσον εὐρίσκουν ἐνδιαφερούσας τὰς βοηθουμένας χώρας νὰ ἐπισκέπτονται καὶ πάλιν ἀπολαμβάνοντες τουριστικὰς ἐκδουλεύσεις ἐντὸς αὐτῶν, ὡς καὶ νὰ συμβάλλουν εἰς τὴν προσέλκυσιν καὶ ἄλλων προσώπων.

Ἡ διεθνὴς ἐπικοινωνία ἔφθασε καὶ μέχρι τοῦ σημείου τῆς συνεργασίας εἰς τὸν τουριστικὸν τομέα, ἣτοι χώροι γειτονικαί, μὲ καλὰς σχέσεις μεταξὺ των, συνεργάζονται διὰ νὰ ἐπωφεληθοῦν ἀμοιβαίως τοῦ τουριστικοῦ ρεύματος, τὸ ὁποῖον κατευθύνεται κατ' ἀρχὴν πρὸς μίαν ἐξ αὐτῶν, διὰ τῆς προεκτάσεως εἰς τὴν δευτέραν.

Ἐντὸς τῆς στενῆς διεθνούς ἐπικοινωνίας, ἀπὸ τουριστικῆς πλευρᾶς, εὐρίσκειται καὶ ἡ παρατηρουμένη κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τάσις νὰ βοηθοῦν αἱ τουριστικῶς ἐμπειρότεροι χώροι ἄλλας, αἱ ὁποῖαι δὲν ἔχουν

ἀκόμη αξιοποιηθῆ τουριστικῶς, παρέχουσαι εἰς αὐτάς τὴν τεχνικὴν των βοήθειαν.

Τέλος, παράγων σοβαρὸς τῆς ἐξαπλώσεως μεταπολεμικῶς τοῦ τουρισμοῦ εἶναι ἡ ἀσκουμένη ἐκ μέρους τῶν συγχρόνων κρατῶν *τουριστικὴ πολιτικὴ*. Ἡ τουριστικὴ αὕτη πολιτικὴ ὀφείλεται εἰς τὴν συνειδητοποίησιν ἐκ μέρους τῶν κυβερνῶντων τῆς σημασίας τοῦ τουρισμοῦ διὰ τὴν οἰκονομίαν καὶ τὸν πολιτισμὸν Ἐκ ταύτης προέρχονται αἱ ποικίλαι διευκολύνσεις, αἱ ὁποῖαι παρέχονται κατὰ τὴν ἔξοδον ἐκ τῆς χώρας προελεύσεως διὰ τῆς παροχῆς διαβατηρίου καὶ συναλλάγματος, ὡς καὶ κατὰ τὴν εἴσοδον εἰς τὴν χώραν προορισμοῦ διὰ τῆς ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τὰς παλαιὰς διατυπώσεις, αἱ ὁποῖαι ἦσαν πολὺ κουραστικαὶ καὶ ἀπεγοήτευαν τοὺς ἐπιθυμοῦντας νὰ ἐπισκεφθῶν τὰς ξένας χώρας. Σήμερον ὄχι μόνον τοιοῦτου εἴδους διευκολύνσεις παρέχονται εὐρύτατα εἰς τοὺς μετακινουμένους διὰ τουριστικοὺς σκοποὺς, ἀλλὰ ἐνθαρρύνεται καὶ ἡ μᾶζα τῆς κοινωνίας διὰ τουριστικὰς μετακινήσεις, ἀφ' ἑνὸς διὰ τῆς παροχῆς ἐδικῶν ἐπιδομάτων εἰς τοὺς ἐργαζομένους, ὅπως εἶναι τὰ ἐπιδόματα ἀδείας καὶ ἀφ' ἑτέρου διὰ τῆς ὀργανώσεως χώρων ὑποδοχῆς εἰς ἐξοχικὸν περιβάλλον διὰ νὰ ἀναζωογονηθῆ ὁ ὀργανισμὸς τῶν ἐργασθέντων ἐπὶ συνεχῆς χρονικὸν διάστημα, οἱ ὁποῖοι δὲν ἔχουν ἴδια μέσα διὰ νὰ δαπανήσουν καὶ νὰ ἀπολαύσουν τὴν ζωὴν των ἔξω τοῦ χώρου τῆς κανονικῆς των διαμονῆς Ἐνῶ προπολεμικῶς ἐλάχιστα ἦσαν τὰ κράτη, τὰ ὁποῖα ἤσκουν τουριστικὴν πολιτικὴν, ὅσα εἶχον κάποιαν παράδοσιν τουρισμοῦ, ὅπως π.χ. ἡ Ἑλβετία, μεταπολεμικῶς ὅλα τὰ κράτη ἀνεξαιρέτως λαμβάνουν μέτρα τουριστικῆς πολιτικῆς πρὸς προσέλκυσιν ξένων ἐπισκεπτῶν εἰς τὴν χώραν των. Κατὰ τὴν μεταπολεμικὴν περίοδον, ἀρχικῶς ἠσκήθη τουριστικὴ πολιτικὴ ἐκ μέρους τῶν χωρῶν, αἱ ὁποῖαι ἐπέδωκον τὴν οἰκονομικὴν των ἀνάπτυξιν, ἐν τῇ πεποιθήσει ὅτι ἡ πρόοδος εἰς τὸν τουρισμὸν θὰ ὑπεβοήθει καὶ τὴν γενικωτέραν οἰκονομικὴν των ἀνάπτυξιν. Τὰ τελευταῖα ὁμως ἔτι προσεχώρησαν εἰς τὴν ἄποψιν ὅτι ἐνδείκνυται νὰ ἀσκηθῆ τουριστικὴ πολιτικὴ ἀκόμη καὶ τὰ πλουσιώτερα κράτη καὶ δὴ αἱ Ἡνωμένοι Πολιτεῖαι τῆς Ἀμερικῆς, αἱ ὁποῖαι πρὸ ὀλίγων ἀκόμη ἐτῶν ἐφαίνοντο ἀδιάφοροι ἔναντι τοῦ φαινομένου τοῦ τουρισμοῦ, δὲν ἔδειχναν δηλαδὴ ἐνδιαφέρον διὰ νὰ προσελκύσουν ξένους ἐπισκέπτας εἰς τὴν χώραν των. Ἄξιον ἰδιαιτέρας μνείας εἶναι τὸ γεγονός ὅτι καὶ αἱ χώραι τοῦ Ἀνατολικοῦ Συνασπισμοῦ, αἱ ὁποῖαι ἄλλοτε δὲν ἠθέλουν νὰ τὰς ἐπισκέπτονται ξένοι, ἤδη ὄχι μόνον δέχονται ξένους ἐπισκέπτας ἀλλὰ καὶ τοὺς προσελκύουν μὲ διάφορα μέσα ποὺ διευκολύνουν τὴν ἔλευσιν των καὶ τὴν παραμονὴν των, διὰ νὰ ἀποκτήσουν συνάλλαγμα, τὸ ὁποῖον χρειάζονται καὶ αὐταὶ αἱ χώραι εἰς τὰς δοσοληψίας των μὲ τὸ ἐξωτερικόν.

Ἄς ἴδωμεν τώρα ποῖα εἶναι ἡ *σπουδαιότης τοῦ τουρισμοῦ διὰ τὴν οἰκονομίαν*.

Ὁ *τουρισμὸς* — ὁ ἐξωτερικὸς — *ἔχει σοβαρὰν ἐπίδρασιν εἰς τὸ ἰσοζύγιον ἐξωτερικῶν πληρωμῶν*. Κάθε χώρα ἐπιθυμεῖ νὰ εἰσπράξῃ συνάλ-

λαγμα και δια του εισπραττομένου συναλλάγματος να έξισορροπήση τας δαπάνας εις συνάλλαγμα δια τας εισαγωγάς της και δι' άλλας ύπηρεσίας, τας οποίας χρειάζεται εκ μέρους τρίτων.

Ένας τρόπος να άντλήση συνάλλαγμα είναι να αναπτύξη τουρισμόν. Το συνάλλαγμα αυτό προσπαθούν αι πτωχότεραι χώραι να το άντλήσουν από τας πλουσιωτέρας, αι οποίαι έχουν δισθέσιμα, λόγω των συνεχών πλεονασμάτων εις το Ισοζύγιόν των.

Πράγματι δέ, ο τουρισμός στρέφεται από τας πλουσιωτέρας χώρας συνήθως προς τας πτωχότερας ή τας ολιγώτερον εύπορους, από τας χώρας αι οποίαι έχουν συναλλαγματικά πλεονάσματα προς τας χώρας, αι οποίαι έχουν συναλλαγματικά έλλείμματα. Συνεπώς, δρᾶ ο τουρισμός ως έξισορροπητικός παράγων. Κατά την τελευταίαν δεκαετίαν παρατηρομεν ότι αι πλούσιαι χώραι έδαπάνησαν δια τουριστικούς λόγους πολλά δισεκατομμύρια, τα οποια εισέπραξαν ολιγώτερον εύποροι χώραι.

Είναι άξιον ιδιαιτέρας μνείας το γεγονός ότι ή παγκοσμία τουριστική δαπάνη αύξάνει με ρυθμόν ταχύν μεταπολεμικώς. Περίπου 10 % είναι ή έτησία αύξησις της παγκοσμίου τουριστικής δαπάνης. Το 1960 έδαπανήθησαν περί τα 6 δισεκατομμύρια δολλάρια, ένῶ μετά 6 μόλις έτη, το 1966 δηλαδή, άνω των 10 δισεκατομμυρίων δολλαρίων. Χώραι, αι οποίαι έδαπάνησαν περισσότερα από 8 τι εισέπραξαν είναι αι πλουσιώτεραι και δη αι Ένωμένοι Πολιτεΐαι της Άμερικής, ή Γερμανία, ο Καναδάς και μερικαι άλλαι, ένῶ χώραι αι οποίαι εισέπραξαν περισσότερα από 8, τι έδαπάνησαν είναι ή Ιταλία, ή Ισπανία, το Μεξικόν και άλλαι εις μικρότερον βαθμόν.

Άλλη επίδρασις του τουρισμού είναι εκείνη, ή οποία αναφέρεται εις την άπασχόλησιν προσώπων. Ο τουρισμός γίνεται άφορμή άπασχολήσεως πολλών προσώπων, περισσοτέρων από 8, τι συμβαίνει εις άλλους κλάδους.

Όπως είναι παρατηρημένον από τους ειδικούς εις τον τουρισμόν, διαπιστοῦται ηύξημένη άπασχόλησις κατά μονάδα έπενδεδυμένου κεφαλαίου. Η άπασχόλησις δέ αύτη πραγματοποιεΐται άφ' ενός κατά τον χρόνον της κατασκευής των τουριστικών μονάδων, εις τας οποίας έπενδύονται τα κεφάλαια και άφ' έτέρου και κυρίως κατά τον χρόνον της λειτουργίας αυτών.

Άλλά, πέραν της άμέσου επίδράσεως του τουρισμού εις την άπασχόλησιν, ύπάρχει και ή έμμεσος επίδρασις, ή οποία συμβαίνει εκ του λόγου ότι πολλοί κλάδοι κινητοποιοῦνται, λόγω του τουρισμού, όπως ή γεωργία, το έμπόριον, ή βιοτεχνία κλπ., προς τους οποίους στρέφεται ή ζήτησις των έπισκεπτών και των ώφελουμένων εκ του τουρισμού ατόμων.

Σπουδαιότητα μεγάλην έχει ο τουρισμός και ως προς το εισόδημα της χώρας ή της περιοχής, προς την οποίαν στρέφεται το τουριστικόν ρεῦμα. Έφ' όσον αύξάνει ή άπασχόλησις και λειτουργοῦν μονάδες του-

ριστικά, αἱ ὁποῖα πραγματοποιοῦν κέρδη, δημιουργοῦνται εἰσοδήματα καὶ συνεπῶς ὁ τουρισμὸς γίνεται αἰτία αὐξήσεως τοῦ συνολικοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος. Πέραν ὁμῶς τῆς αὐξήσεως, παρατηρεῖται καὶ μίᾳ ἀναδιανομῇ τοῦ πραγματοποιημένου εἰσοδήματος, δεδομένου ὅτι τουριστικῶς ἐνδιαφέρουσαι περιοχαὶ εἶναι συνήθως αἱ ὀλιγώτερον πλούσιαι, πρὸς τὰς ὁποίας στρέφεται τὸ τουριστικὸν ρεῦμα ἐκ μέρους τῶν πλουσιωτέρων περιοχῶν. Εἰς τὴν Ἑλλάδα π.χ. ἀπὸ τὴν πρωτεύουσαν καὶ ἀπὸ τὰς ἄλλας μεγάλας πόλεις τῆς χώρας μεταβαίνουν τουρίσται πρὸς τὰς πτωχοτέρας περιοχὰς τῆς Ἑλλάδος, εἰς τὰς νήσους καὶ εἰς πολλὰ χωρία μὲ συνέπειαν κάποιαν ἀναδιανομῆν τοῦ εἰσοδήματος.

Τέλος, ἐπειδὴ πολλοὶ εἶναι ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι ἀσχολοῦνται μὲ τὸν τουρισμὸν, ἀμέσως ἢ ἐμμέσως, ἐπιχειρηματῆαι καὶ προσωπικόν, εἰς τὰ ξενοδοχεῖα, τὰ ἐστιατόρια, τὰ πάσης φύσεως τουριστικὰ κέντρα, τὰ συγκοινωνιακὰ μέσα, οἱ ἐπαγγελματῆαι, εἰς τόσους ἄλλους τομεῖς δραστηριότητος, διοχετεύεται τὸ παραγόμενον διὰ τοῦ τουρισμοῦ εἰσόδημα εἰς εὐρὺν κύκλον προσώπων καὶ τοιουτοτρόπως ὁ τουρισμὸς δρᾷ καὶ ὡς ἕνας παράγων διανομῆς τοῦ παραγομένου εἰσοδήματος εἰς τὰς διαφόρους κοινωνικὰς τάξεις.

Ἄλλη ἐπίδρασις, ἡ ὁποία ἔχει ἤδη ἐμμέσως ἀναφερθῆ, εἶναι ἐκείνη ποῦ ἀφορᾷ εἰς τοὺς διαφοροὺς παραγωγικοὺς κλάδους. Ὁ τουρισμὸς οὐσιαστικῶς ἀποτελεῖ συνδυασμὸν προσφορᾶς ἀγαθῶν καὶ ὑπηρεσιῶν παραγομένων ἐκ μέρους πολλῶν κλάδων τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος, τῆς γεωργίας, τῆς βιομηχανίας, τῶν συγκοινωνιῶν, τῶν διαφόρων ἐπαγγελματῶν καὶ συνεπῶς ἡ τουριστικὴ δραστηριότης ὠφελεῖ ὄλους αὐτοὺς τοὺς κλάδους, πρὸς τοὺς ὁποίους κατευθύνεται ἡ ζήτησις κατὰ τρόπον ἄμεσον καὶ κατὰ τρόπον ἔμμεσον. Οὐχὶ μικρὰ εἶναι, κατὰ τοὺς εἰδικούς, ἡ βοήθεια καὶ ἡ ὠφέλεια τὴν ὁποίαν ἔχουν ἐκ τοῦ τουρισμοῦ τὰ δημόσια οἰκονομικά, ἥτοι ὁ κρατικὸς προϋπολογισμὸς καὶ ὁ προϋπολογισμὸς τῶν ὀργανισμῶν τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως.

Ἄλλη εὐμενὴς ἐπίδρασις, ἡ ὁποία ἀσκεῖται διὰ τοῦ τουρισμοῦ εἶναι ἡ ἀναφερομένη εἰς τὴν οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν. Σήμερον, ὁ κύριος σκοπὸς τοῦ Κράτους εἶναι νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ ἀνάπτυξις οἰκονομίας καὶ ἡ κοινωνικὴ εὐημερία. Μέσον πρὸς ἐπίτευξιν αὐτοῦ τοῦ σκοποῦ εἶναι κατὰ βάσιν ἡ ἐκβιομηχανίσις. Ἡ ἐκβιομηχανίσις ὁμῶς εἶναι κάτι τὸ μακρόπνοον, κατὰ τὸ ὁποῖον χρειάζεται καὶ χρόνον καὶ πείραν καὶ ἐπιμονήν. Ἄρα δὲν εἶναι δυνατόν διὰ τῆς ἐκβιομηχανίσεως ἀμέσως νὰ ἔχωμεν ἀποτελέσματα ἐπωφελῆ διὰ τὴν οἰκονομίαν. Ὁ τουρισμὸς, ἀντιθέτως προσφέρεται ὡς παράγων βραχυχρονίων εὐμενῶν ἀποτελεσμάτων, καθ' ὅσον μὲ μικρὰς θυσίας εἰς κεφάλαια ἐπιτυγχάνονται ἄμεσοι ἐπωφελεῖς ἐπίδράσεις καὶ εἰς τὸ εἰσόδημα καὶ εἰς τὴν ἀπασχόλησιν. Ἡ ἀξιοποίησις τουριστικῶν πόρων εἶναι σχετικῶς εὐχερῆς, ἐνῶ, ἐξ ἄλλου, εἶναι ἀρκετὰ ταχεῖα ἢ ἀπόσβεσις τῶν κεφαλαίων ποῦ ἐπενδύονται εἰς τὸν τομέα τοῦ τουρισμοῦ.

Τὰ κέρδη ποῦ πραγματοποιοῦνται ἐκ τῆς τουριστικῆς δραστηριότη-

τος είναι έν συνεχεία δυνατόν, αλλά και σκόπιμον, νά έπενδυθοῦν εἰς ὀργανικωτέρους τομεῖς τῆς οἰκονομίας. Βοηθούσης δὲ καὶ τῆς αὐξήσεως τῆς ἀγοραστικῆς δυνάμεως ἐκ τῆς δημιουργίας εἰσοδημάτων, εἶναι δυνατή ἡ ὑποκίνησις ἄλλων τομέων, οἱ ὁποῖοι θά ἔχουν ὀργανικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς ἀναπτύξεως καὶ εἶναι ἐνδεχόμενον νά ἐπιτευχθῆ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, χάρις καὶ εἰς τὸν τουρισμόν, ὁ μακροχρόνιος σκοπὸς τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως.

Ἰδιαιτέρως, ἀξίζει νά ἀναφέρωμεν τὴν ἐπίδρασιν, τὴν ὁποῖαν ἀσκεῖ ὁ τουρισμὸς *εἰς τὴν περιφερειακὴν ἀνάπτυξιν*. Αἱ τουριστικῶς ἐνδιαφέρουσαι περιοχαὶ εἶναι συνήθως μακρὰν τῶν ἀστικῶν κέντρων. Ἡ ἀνάπτυξις τῶν τουριστικῶν τῶν πόρων εἶναι δυνατόν νά δώσῃ καὶ τὴν ὠθησιν πρὸς γενικωτέραν ἀνάπτυξιν τῆς οἰκονομίας τῆς περιοχῆς. Μέσῳ τοῦ τουρισμοῦ ἀναπτύσσεται ἡ ἐπιχειρηματικότης, ἀναχαιτίζεται ἔστω μερικῶς ἡ ἀστυφιλία καὶ ἡ μετανάστευσις, αὐξάνει ἡ ἀξία τῆς ἰδιοκτησίας καὶ ἐπέρχονται γενικώτεροι ἐπιφέλεις ἀντίκτυποι, οἱ ὁποῖοι δύνανται κάλ' ἕλιστα νά ἀποτελέσουν τὸ ἔναυσμα τῆς ἀναπτύξεως τῆς περιφερείας, εἰς τὴν ὁποῖαν προώδευσεν ὁ τουρισμὸς.

Τέλος, μεγάλην σπουδαιότητα ἔχει ὁ τουρισμὸς καὶ ὡς *πρὸς τὸ βιοτικὸν καὶ τὸ πολιτιστικὸν ἐπίπεδον τοῦ λαοῦ*. Ἐφ' ὅσον αὐξάνει ἡ ἀπασχόλησις καὶ δημιουργοῦνται νέα εἰσοδήματα, ἡ μεγαλυτέρα ἀγοραστικὴ δύναμις ἐπιτρέπει τὴν ἀπόκτησιν περισσοτέρων ἀγαθῶν καὶ ὑπηρεσιῶν ἐπ' ὠφελείᾳ τοῦ βιοτικοῦ ἐπιπέδου, ἀλλὰ καὶ τοῦ πολιτιστικοῦ, διότι ἡ ζήτησις κατευθύνεται καὶ πρὸς ἀγαθὰ ἀνωτέρας βιοτικῆς στάθμης, ἐνῶ, ἐξ ἄλλου, ἡ τουριστικὴ ἀνάπτυξις συνεπάγεται τὴν δημιουργίαν ἔργων ὁδοποιίας, ὑδρεύσεως, ἐξηλεκτρισμοῦ κλπ., τὰ ὁποῖα συντελοῦν εἰς τὴν βελτίωσιν τῶν κοινωνικῶν καὶ οἰκονομικῶν συνθηκῶν τῆς περιοχῆς.

Μολοντί ὁ τουρισμὸς ἔχει ὄλας αὐτάς τὰς εὐμενεῖς συνεπείας ἐπὶ τοῦ ἰσοζυγίου ἐξωτερικῶν πληρωμῶν, τῆς ἀπασχολήσεως, τοῦ εἰσοδήματος, τῶν διαφόρων παραγωγικῶν κλάδων, τῶν δημοσίων οἰκονομικῶν, τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως καὶ ἰδιαιτέρως τῆς περιφερειακῆς καὶ τέλος ἐπὶ τοῦ κοινωνικοῦ ἐπιπέδου τοῦ λαοῦ, ἔχει ὠρισμένα μειονεκτήματα· τὰ ὁποῖα δὲν πρέπει νά παρασιωπῶμεν. Θά τόνισωμεν ἰδιαιτέρως *δύο βασικὰ μειονεκτήματα* τοῦ ἐξωτερικοῦ τουρισμοῦ, τὰ ὁποῖα εἶναι ἡ ἀβεβαιότης του καὶ ἡ δημιουργουμένη ἐξάρτησις ἐκ τῶν τρίτων χωρῶν.

Ὁ τουρισμὸς *δὲν εἶναι σταθερὰ πηγὴ εἰσοδήματος*. Εἶναι κλάδος πολὺ εὐπαθής, πολὺ εὐαίσθητος, ἀφοῦ εἶναι εὐκόλον νά πληγῆ καὶ δι' ἐνός ἀκόμη γεγονότος, τὸ ὁποῖον δὲν ἀνταιοκρίνεται πλήρως πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Ἐὰν π.χ. ὑπάρχῃ ὑποψία ἢ ἀνησυχία ἔστω καὶ ὄχι ἀξιόλογος εἶναι ἐνδεχόμενον νά ἀπογοητεύσῃ, νά ἀποθαρρύνῃ, νά μειώσῃ τὸ ρεῦμα τοῦ τουρισμοῦ πρὸς τὴν χώραν, εἰς βάρος τῆς ὁποίας ἐκυκλοφόρησεν ἡ σχετικὴ φήμη. Μὴ λησμονῶμεν, ἐξ ἄλλου, ὅτι οἱ τρίτοι, οἱ ὁποῖοι εἶναι ἀνταγωνιστὰ εἰς τὸν τουριστικὸν τομέα, ἐνδιαφέρονται ὄχι μόνον νά προβάλουν τὰ εἰδικὰ τῶν τουριστικῶν πλεονεκτήματα ἀλλὰ καὶ νά ἐξογκώσουν

τὰ τρωτὰ σημεῖα τοῦ τουρισμοῦ τῆς ἀντιπάλου τουριστικῶς χώρας. Εἰς μίαν περίοδον, κατὰ τὴν ὁποῖαν κυκλοφοροῦν φῆμαι ποῦ κλονίζουσι τὸ τουριστικὸν ρεῦμα πρὸς τὴν ἀντίπαλον χώραν, εἶναι σχετικῶς εὐκόλον νὰ ὠφεληθοῦν αἱ οὕτω δρῶσαι χώραι, ἐλκύνουσαι πρὸς αὐτάς τὸ ρεῦμα τοῦτο.

Τὸ δεύτερον μειονέκτημα, ἢ *ἐξάρτησις ἀπὸ τὰς τρίτας χώρας*, εἶναι προφανές. Τουριστικὸν συνάλλαγμα θὰ εἰσπραχθῆ ἀπὸ τὴν χώραν τουριστικοῦ ἐνδιαφέροντος, ἐὰν οἱ ξένοι τὴν ἐπισκέπτωνται. Ἀλλά, εἶναι δυνατόν, ἢ χώρα εἰς τὴν ὁποῖαν ἀνήκουν οἱ ἐπιθυμοῦντες νὰ πραγματοποιήσῃ πρὸς αὐτὴν τουριστικὰ ταξίδια νὰ μὴ ἐπιτρέπῃ τὴν ἔξοδον ἢ νὰ μὴ παρέχῃ τὸ ἀπαιτούμενον συνάλλαγμα ἢ νὰ θεσπίσῃ διαφόρων εἰδῶν περιορισμοὺς ἢ ἀντικίνητρα, τὰ ὁποῖα νὰ μειώσῃ ἢ καὶ νὰ ἐξαλείψῃ τὸ ρεῦμα αὐτό, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἀνεμένοντο αἱ τουριστικαὶ εἰσπράξεις. Συνεπῶς, ὁ τουρισμὸς ἔχει ἀφ' ἑνὸς ἀβεβαιότητα καὶ ἀφ' ἑτέρου δημιουργεῖ κατάστασιν ἐξηρημένην ἀπὸ τρίτους.

Πέραν αὐτοῦ, ὅμως, ἢ ἐπίδοσις εἰς τὰς τουριστικὰς δραστηριότητας παρατηρεῖται ὅτι *ἀπομακρύνει* τοὺς ἀνθρώπους — καὶ ἰδιαιτέρως τοὺς ἐπιχειρηματίας — *ἀπὸ ἐπενδύσεις πρὸς τοὺς τομεῖς ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι συμβάλλουν εἰς τὴν ὀργανικὴν ἀνάπτυξιν τῆς οἰκονομίας μιᾶς χώρας*. Εἶναι φυσικόν, ὅταν ὁ τουρισμὸς ἀποδίδῃ, ὅταν μὲ ὀλίγα σχετικῶς ἐπενδεδυμένα κεφάλαια ἀντλοῦνται ὑψηλὰ κέρδη, νὰ μὴ ὑπάρχῃ κίνητρον πρὸς κατεύθυνσιν τῶν ἐπενδύσεων εἰς τομεῖς, οἱ ὁποῖοι ἀπαιτοῦν πολὺ περισσότερα κεφάλαια ἢ πολὺ μεγαλυτέραν ἀναμονὴν πρὸς ἀπόδοσιν.

Τοῦτο ὅμως εἶναι λίαν ἐπιβλαβές διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς οἰκονομίας καὶ χρειάζεται ἰδιαιτέρα προσοχή, ἵνα μὴ ἡ ὑπερτροφικὴ ἐπίδοσις εἰς τὸν τουρισμὸν ἀναχαιτίσῃ τὴν ὑγιᾶ ἀνάπτυξιν τῆς οἰκονομίας. Τὸν τουρισμὸν ἐνδείκνυται νὰ βλέπωμεν ὡς μίαν δευτερεύουσαν μᾶλλον πηγὴν ἀναπτύξεως ἔναντι τῆς γεωργίας, τῆς βιομηχανίας καὶ τῶν ἄλλων κλάδων ὀργανικῆς ἐξελίξεως τῆς οἰκονομίας. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον εἶναι ἐδεδειγμένον νὰ θεσπίζωμεν κίνητρα διὰ τὴν κατὰ προτεραιότητα στροφὴν τῶν ἐπενδύσεων πρὸς τοὺς τελευταίους τούτους τομεῖς καὶ ἐν πάσῃ περιπτώσει νὰ ἐπιτυχάνωμεν διασποράν τῶν ἐπενδύσεων καὶ, εἰ δυνατόν, ἢ ὑποδομῇ, ἢ ὁποῖα γίνεται διὰ τουριστικοὺς σκοποὺς, δαπάναις τοῦ κράτους, νὰ ἐξυπηρετῇ καὶ ἄλλας οἰκονομικὰς δραστηριότητας, νὰ γίνε-ται δηλαδὴ ἡ οἰκονομικὴ ὑποδομῇ διὰ πλείονας ταυτοχρόνως σκοποὺς.

Εἶναι ἀπὸ πάσης ἀπόψεως σκόπιμον αἱ ἐπενδύσεις, αἱ γενόμεναι πρὸς μίαν κατεύθυνσιν νὰ ἐξυπηρετοῦν καὶ ἄλλην, ὡς συμβαίνει π.χ. κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη εἰς ὠρισμένας χώρας, ὅπου τὰ σχολεῖα διαρρυθμίζονται κατὰ τρόπον, ὥστε κατὰ τὸν χρόνον τῶν θερινῶν διακοπῶν νὰ χρησιμοποιοῦνται καὶ ὡς τουριστικὰ ἐνδιαστήματα μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ἀποφυγὴν προσθέτων ἐπενδύσεων πρὸς κτιριακὰ συγκροτήματα βραχυχρονίου χρησιμοποίησεως.

II. Ὁ τουρισμὸς τῆς Ἑλλάδος

Ἡ Ἑλλὰς ἔχει ἀξιολόγους τουριστικούς πόρους καὶ πολλὰς τουριστικές ἔλξεις. Ἀναφέρομεν ἰδιαιτέρως τὰ ἱστορικά καὶ ἀρχαιολογικά μνημεῖα τῆς, τὸ ἐξάριτον ἑλληνικὸν τοπίον μὲ τὰ βουνά, τὴν θάλασσαν καὶ τὰ νησιωτικά συμπλέγματα, ὡς καὶ τὸ ὑγιεινὸν φυσικὸν περιβάλλον εἰς τὸ ὁποῖον αἱ βροχαὶ εἶναι μᾶλλον σπάνιαι, ἐνῶ ἡ ἡλιοφάνεια εἶναι μακρά.

Οἱ τουριστικοὶ πόροι τῆς χώρας δὲν εἶχον ὅμως κινητοποιηθῆ μέχρι πρὸ ὀλίγων ἐτῶν. Ἡ κατάστασις τῶν ὁδῶν, τῶν ξενοδοχείων καὶ τῶν ἄλλων μέσων τουριστικῆς ἐξυπηρητήσεως ἦτο πολὺ μετρία καὶ ὁ μέσος ξένος ἐπισκέπτης δὲν εὔρισκε συνήθως εἰς τὴν Ἑλλάδα τὴν δυνατότητα, ἀπὸ ἀπόψεως συνθηκῶν διαμονῆς, νὰ ζῆση ὅπως ἦτο συνηθισμένος εἰς τὴν πατρίδα του. *Ἡ ἐξόρμησις πρὸς τὴν τουριστικὴν ἀνάπτυξιν ἔγινε κύριως ἀπὸ τὸ 1957.* Ἐντὸς ὅμως τῆς δεκαετίας 1957 - 1966 εἶχεν αὐξηθῆ εἰς ἱκανοποιητικὸν βαθμὸν ὁ τουριστικὸς ἐξοπλισμὸς τῆς χώρας. Οὕτως, εἴχομεν εἰς τὸ τέλος τοῦ 1966 ὑπὲρ τὰς 85.000 ξενοδοχειακὰς κλίνας.

Ἡ κίνησις τῶν ξένων ἐπισκεπτῶν ἐντὸς τῆς ἐξαετίας 1960 - 1966 ἐτριπλασιάσθη, ἀνάλογον δὲ αὐξησιν εἶχε καὶ τὸ εἰσπραχθὲν τουριστικὸν συνάλλαγμα ἐντὸς τῆς αὐτῆς περιόδου.

Ὁ ἐτήσιος ρυθμὸς αὐξήσεως, τόσον τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐπισκεπτῶν, ὅσον καὶ τοῦ ποσοῦ συναλλάγματος, ἐκυμάνθη περὶ τὰ 20 %. Παράγοντες, οἱ ὁποῖοι συνέβαλον εἰς τὴν διαπιστωθεῖσαν πρόοδον τοῦ τουρισμοῦ τῆς Ἑλλάδος ἦσαν: Τὸ κράτος, οἱ ἐπιχειρηματίαι καὶ αἱ τοπικαὶ συνθήκαι ζωῆς.

Τὸ κράτος ἐνίσχυσε τὸν τουρισμὸν ἀπὸ πολλῶν πλευρῶν. Ἐν πρώτοις, ἴδρυσεν ἐιδικὸν φορέα, τὸν Ἑλληνικὸν Ὄργανισμὸν Τουρισμοῦ, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνέθεσεν ὄχι μόνον τὸ ἐπιτελικὸν ἔργον τοῦ τουρισμοῦ, ἀλλὰ καὶ κατασκευαστικάς, ὡς καὶ διαχειριστικάς ἀρμοδιότητας ἐπὶ τουριστικῶν μονάδων. Τὸ κράτος, ἐπίσης, ἐδαπάνησεν ἀρκετὰ μεγάλα ποσὰ διὰ νὰ κάμῃ ἔργα τουριστικῆς ὑποδομῆς, ἐνῶ, ἐξ ἄλλου, διὰ μέσου πιστωτικῶν φορέων ἐχορήγησε δάνεια εἰς ἐπιχειρηματίας τουρισμοῦ διὰ νὰ κατασκευάσουν ξενοδοχεῖα καὶ ἄλλας τουριστικὰς μονάδας, χάρις δὲ εἰς τὰ κρατικά ταῦτα δάνεια ἐπετεύχθη ἡ ἀνάπτυξις εἰς τὸ ξενοδοχειακὸν δυναμικόν. Εἰς τὸ ἐνεργητικὸν τοῦ κράτους πρέπει νὰ προσθῶμεν ἀκόμη καὶ τὴν ἴδρυσιν σχολῶν διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν προσώπων ἀσχολοῦμένων μὲ τὰ τουριστικά ἐπαγγέλματα, καθὼς καὶ τὴν ἱκανοποιητικὴν βελτίωσιν τῆς συμπεριφορᾶς τῶν ὀργάνων τῆς πολιτείας (τῶν τελωνειακῶν, τῶν ἀστυνομικῶν κλπ.), ἔναντι τῶν ξένων, διὰ νὰ μὴ μὲνη εἰς αὐτοὺς ἐντύπωσιν δυστροπίας ἢ ἀδιαφορίας καὶ ἀντιθέτως ἡ εὐγένεια νὰ ἀποτελῇ παράγοντα θετικὸν διὰ τὴν προσέλκυσιν τῶν ξένων.

Οἱ ἐπιχειρηματίαι δὲν εἶναι μόνον ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι ἔκαμαν τὰ ξενοδοχεῖα καὶ τὰς ἄλλας τουριστικὰς μονάδας, δαπανήσαντες ἐξ ἰδίων

40 - 50 % επί του κόστους των κτιρίων, αλλά και εκείνοι, οι οποίοι ώργάνωσαν γραφεία εξυπηρετικά του τουρισμού και ανέπτυξαν επιχειρήσεις συγκοινωνιακών μέσων, που εξυπηρετούν τους επισκέπτες της χώρας πολύ καλύτερον από ό,τι συνέβαιναν εις το παρελθόν.

Όσον αφορά εις τας *τουρισκας συνθήκας ζωής*, πρέπει να τονίσωμεν, ότι, χάρις εις την μεταβολήν της συναλλαγματικής πολιτικής της χώρας κατά το 1953, όποτε υπετιμήθη ή έξωτερική αξία της δραχμής, έγινε ή διαμονή εις την Έλλάδα διά τους ξένους πολύ εύθηνότερα, αφού το ξένον συνάλλαγμα έξαργυροῦται έκτοτε εις δραχμάς διπλασίου ποσοῦ. Η Έλλάς κατέστη μία των εύθηνότερων χωρών του κόσμου. Μολονότι από της εποχής εκείνης, δηλαδή από το 1953, μέχρι σήμερα το κόστος της ζωής ηύξθη βαθμιαίως, και τώρα ακόμη ή χώρα μας κατατάσσεται μεταξὺ των τριών εύθηνότερων χωρών της Εύρώπης. (Αί ἄλλαι δύο εἶναι ή Ίσπανία και ή Γιουγκοσλαβία).

Τὰ χαρακτηριστικά του τουρισμοῦ της Έλλάδος εἶναι τὰ ἑξῆς :

Ο τουρισμός εἶναι ἕνας από τους τρεῖς σπουδαίους ἀδήλους πόρους της χώρας. Από ἀπόψεως συναλλαγματικής, πρῶτον ἔρχεται το μεταναστευτικόν συνάλλαγμα, δεύτερον το ναυτιλιακόν και τρίτον το τουριστικόν. Ὑστερεῖ μὲν ακόμη ο τουρισμός ἐναντι των δύο ἄλλων πηγῶν, συμβάλλων μόνον εις το 20 · 22 % του συνόλου των ἀδήλων πόρων, ἀλλά ἐμφανίζεται *το τουριστικόν συνάλλαγμα* ὡς *το πλέον δυναμικόν* εις ἐξέλιξιν και ή προοπτική του εἶναι τοιαύτη, ὥστε πολλοί προβλέπουν ότι μελλοντικῶς ὄχι μόνον θα εἶναι το πρῶτον ἐκ των τριῶν σημαντικῶν ἀδήλων πόρων της χώρας, θα προηγηται δηλαδή του μεταναστευτικοῦ και του ναυτιλιακοῦ, ἀλλά ότι εἶναι λίαν ἐνδεχόμενον να ἀποφέρη ο τουρισμός συναλλαγματικὰς εἰσπράξεις μεγαλύτερας και από τὰς προερχομένας από τὰς ἑξαγωγὰς προϊόντων.

Ἐν σχέσει πρὸς τὰς ἄλλας τουρισκὰς χώρας, διαπιστώνομεν ότι *ο μέσος ἐπισκέπτης μένει εις την Έλλάδα περισσότερας ἡμέρας* και δαπανᾷ περισσότερον συνάλλαγμα. Ο λόγος εἶναι ότι ή χώρα μας εὐρίσκειται ἀρκετὰ μακρὰν από τὰς ἀφετηρίας των τουριστικῶν ρευμάτων και ὅποιος ἀποφασίσει να τὴν ἐπισκεφθῆ ἔρχεται διά να μείνη περισσότερον από ό,τι ἐκεῖνος που ἀποφασίζει να ἐπισκεφθῆ μίαν γειτονικήν του χώραν. Αὐτό ἰδιαιτέρως συμβαίνει με τους ὁμογενεῖς ἐπισκέπτες μας. Ἐξ ἄλλου, ἐπειδή το κόστος της ζωής εἶναι χαμηλόν, ο ἐπισκεπτόμενος τὴν χώραν ἐπωφελεῖται και μένει, και δι' αὐτὸν τὸν λόγον, περισσότερον χρονικόν διάστημα με ἀποτέλεσμα να δαπανήση τελικῶς μεγαλύτερον ποσὸν ἀπ' ό,τι θα ἔδαπάνη εις χώραν με ὑψηλότερον κόστος ζωής.

Εἶναι ἀληθές, ότι ὄχι μόνον αἱ τουριστικὰ εἰσπράξεις ἀλλὰ και αἱ *τουριστικὰ δαπάναι της Έλλάδος ἀκολουθοῦν αὐξουσαν* πορείαν δηλαδή δαπανῶμεν ἀρκετὸν συνάλλαγμα, διότι οἱ Ἕλληνες ἐπισκέπτονται ξένας χώρας εις διαρκῶς μεγαλύτεραν ἑκτασιν. Εὐτυχῶς, ὅμως, ή αὐξησης των τουριστικῶν δαπανῶν δὲν εἶναι τόσοσὺν ταχεῖα ὅσον ή αὐξησης των εἰσ-

πράξεων και διά τὸν λόγον αὐτὸν συνεχῶς ἡ ἀπόστασις μεταξύ εἰσπράξεων καὶ δαπανῶν αὐξάνει. Τὸ 1964, αἱ τουριστικαὶ εἰσπράξεις ἦσαν τριπλάσιαι τῶν τουριστικῶν δαπανῶν, τὸ δὲ 1966 αἱ τουριστικαὶ εἰσπράξεις ἦσαν 4,5 φορές μεγαλύτεραι τῶν τουριστικῶν δαπανῶν.

Μολονότι ἐπραγματοποιήσαμεν σοβαρὰς προόδους, ἐξ ἀπόψεως ἀριθμοῦ προσώπων ἐπισκεπτομένων τὴν χώραν καὶ συναλλάγματος εἰσπραττομένου, *ἀνὰ κάτοικον ἀναλογεῖ πολὺ μικρὸν ποσὸν τουριστικοῦ συναλλάγματος*. Κατὰ τὸ 1966, ὁπότε εἰσεπράχθη τὸ μεγαλύτερον ποσὸν τουριστικοῦ συναλλάγματος, περίπου 144 ἐκ. δολλάρια, ἀντιστοιχοῦσαν μόνον 17 δολλάρια κατὰ κάτοικον, ἐνῶ εἰς τὰς χώρας, αἱ ὁποῖαι χαρακτηρίζονται ὡς τουριστικαὶ ἢ κατὰ κάτοικον ἀναλογία εἶναι 50, 100 ἢ καὶ 150 δολλάρια.

Ἐπισημασθέντες τῆς Ἑλλάδος ἔχει ὠρισμένας ἀσθενεῖς πλευρὰς καὶ ἰδίως ἔχει μεγάλην ἐπάθειαν, ἡ ὁποία ἀντανακλάται εἰς ζωηρὰς ὑφέσεις ὅταν ἐπισυμβῇ γεγονός τι προκαλοῦν ἀνησυχίας, ὡς συνέβη τὰ τελευταῖα ἔτη μὲ τὰ γεγονότα τῆς Κύπρου καὶ τῆς Μέσης Ἀνατολῆς. Ἀπὸ ἄλλης ὁμῶς πλευρᾶς, ἡ ὑφεσις τοῦ τουρισμοῦ δὲν ἀποτελεῖ ἀποφασιστικὸν παράγοντα διὰ τὰς συναλλαγματικὰς εἰσπράξεις ἐκ τῶν ἀδήλων πόρων, ὡς συμβαίνει εἰς χώρας, αἱ ὁποῖαι βασιζοῦν τὰς ἀδήλους τῶν εἰσπράξεως κυρίως εἰς τὸν τουρισμὸν. *Ἡ χώρα μας εὐτυχῶς ἔχει τρία σοβαρὰ ἀδήλα κονδυλία*: τὴν μετανάστευσιν, τὴν ναυτιλίαν καὶ τὸν τουρισμὸν καὶ τυχὸν ὑφεσις εἰς τὸ ἕνα δὲν διαταράσσει τὴν συνολικὴν κατάστασιν τῶν συναλλαγματικῶν εἰσπράξεων, ἐφ' ὅσον οἱ δύο ἄλλοι παράγοντες εὐρίσκονται εἰς κανονικὴν πορείαν. Οὕτω, κατὰ τὸ 1967, ὁπότε τὸ μὲν τουριστικὸν συνάλλαγμα ὑπελείφθη κατὰ 15 % περίπου ἔναντι τοῦ 1966, τὸ δὲ μεταναστευτικὸν συνάλλαγμα ἔμεινε στάσιμον, χάρις εἰς τὴν ἐμπορικὴν ναυτιλίαν, ἡ ὁποία ἔδωσε συναλλαγματικὰ ἔσοδα πολὺ μεγαλύτερα ἐκείνων τοῦ 1966, εἶχομεν τελικῶς συναλλαγματικὰς εἰσπράξεις ἐκ τῶν ἀδήλων κονδυλίων περισσοτέρας ἀπὸ τὸ 1966.

Μία ἀσθενὴς πλευρὰ τοῦ τουρισμοῦ τῆς Ἑλλάδος εἶναι, ὡς ἐλέχθη ἤδη, ἡ γεωγραφικὴ θέσις τῆς χώρας, δεδομένου ὅτι ἡ Ἑλλάς εἶναι ἀρκετὰ μακρὰν ἀπὸ τὰς χώρας, ἀπὸ τὰς ὁποίας ἐκκινοῦν τὰ τουριστικὰ ρεύματα. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον *ἔχει ἰδιαίτεραν σημασίαν διὰ τὸν ἑλληνικὸν τουρισμὸν ὁ συγκοινωνιακὸς παράγων*. Καλοὶ δρόμοι, εὐθηνὰ κόμιστρα, πυκνὰ δίκτυα, καλαὶ συνθηκαὶ ταξιδίου ἀποτελοῦν εὐμενεῖς συντελεστὰς διὰ τὴν τουριστικὴν κίνησιν.

Πρέπει, τέλος, νὰ ἀναφέρωμεν, ὅτι ἐξ ἀπόψεως στελεχῶν, κατωρθώσαμεν μὲν νὰ ἔχωμεν ἀρκετοὺς εἰδικευμένους, χάρις εἰς τὰς δημιουργηθείσας σχολὰς, ἀλλὰ ἡ παραγωγή τῶν προχωρεῖ μὲ ρυθμὸν βραδύτερον ἔναντι τῆς τουριστικῆς κινήσεως.

Πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς τουριστικῆς κινήσεως καὶ ἐπίτευξιν ἠύξημένου τουριστικοῦ συναλλάγματος *ἐνδείκνυται νὰ ληφθῇ σειρὰ μέτρων*. Πολλὰ τούτων προβλέπονται ἤδη εἰς τὸ καταρτισθὲν καὶ ἐφαρμοζόμενον ἤδη

πρόγραμμα οικονομικής ανάπτυξεως διὰ τὴν πενταετίαν 1968 ἕως 1972. Ἐπιδιώξεις εἶναι ἡ ἐπιτάχυνσις τοῦ ρυθμοῦ τῆς τουριστικῆς κινήσεως καὶ τοῦ τουριστικοῦ συναλλάγματος, ὥστε οὗτος νὰ ἀνέλθῃ ἀπὸ 20 % εἰς 25 % ἑτησίως. Ἐνδείκνυται, ἐξ ἄλλου, νὰ γίνῃ προγραμματισμὸς εἰς τὰς τουριστικὰς ἐπενδύσεις, ὁ ὁποῖος νὰ βασισθῇ εἰς εἰδικὴν ἔρευναν τῆς τουριστικῆς ἀγορᾶς, δηλαδὴ νὰ ἐξακριβωθῇ τί εἶναι ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἱκανοποιεῖ τοὺς ὑποψηφίους ἐπισκεπτάς τῆς Ἑλλάδος, ὥστε αἱ ἐγκαταστάσεις νὰ γίνωνται συμφώνως πρὸς τὰ πορίσματα τῆς σχετικῆς μελέτης. Ἰδιαιτέρως ἐπιβάλλεται νὰ συνδυασθῇ τὸ πρόγραμμα τουριστικῆς ἀναπτύξεως πρὸς τὴν περιφερειακὴν οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν καὶ συνεπῶς νὰ στραφῶν αἱ ἐπενδύσεις πρὸς τὰς περιοχὰς ἐκεῖνας, αἱ ὁποῖαι δύνανται διὰ τοῦ τουρισμοῦ νὰ προωθηθοῦν οἰκονομικῶς. Σκόπιμος θεωρεῖται ἡ θέσπισις κινήτρων διὰ τὴν προσέλκυσιν περισσοτέρων ἐπισκεπτῶν καὶ διὰ ἀπὸ περισσοτέρας περιοχάς, ὥστε τὸ τουριστικὸν ρεῦμα νὰ ἔχῃ ποικιλωτέραν σύνθεσιν, ὡς καὶ κινήτρων διὰ τὴν μακροτέραν παραμονὴν εἰς τὴν χώραν καὶ τὴν ἐπιμήκυνσιν τῆς τουριστικῆς περιόδου.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ μέσα ὑποδοχῆς τῶν ξένων, δὲν κρίνεται ὀρθὴ ἡ ἀποκλειστικὴ στροφὴ πρὸς τὴν ἀνέγερσιν ξενοδοχείων, δεδομένου ὅτι εἰς πολλὰς περιοχάς, λόγῳ τῆς ἐντόνου ἐποχικότητος, εἶναι βραδυτάτη ἡ ἀπόσβεσις τῶν δαπανῶν, ἀλλὰ δεόν νὰ προτιμῶνται τὰ συμπληρωματικὰ μέσα, ὡς εἶναι οἱ ξενώνες, τὰ ἐνοικιαζόμενα δωμάτια καὶ ἡ μικτὴ χρῆσις κτιρίων.

Τέλος, ἐπιβάλλεται νὰ ἐνισχυθῇ ἡ δημιουργία ἐκπαιδευμένων στελεχῶν ἐπ' ὠφελείᾳ τῆς ποιότητος τῶν παρεχομένων τουριστικῶν ἐκδουλεύσεων, στοιχείου βασικοῦ τόσο διὰ τὴν προσέλκυσιν ὅσον καὶ διὰ τὴν μακροτέραν παραμονὴν τῶν ξένων ἐπισκεπτῶν.

Πέραν ὅμως τῆς λήψεως μέτρων διὰ τὸν ἐξωτερικὸν τουρισμὸν, ἀρμόζει νὰ ἀντιμετωπισθῇ ρεαλιστικῶς καὶ τὸ πρόβλημα τοῦ ἐσωτερικοῦ τουρισμοῦ, ὅστις ὑποκινούμενος καὶ ἐνισχυόμενος εἶναι εὐκόλον νὰ διευρυνθῇ καὶ νὰ καταλάβῃ διαστάσεις μεγαλυτέρας τοῦ ἐξωτερικοῦ τουρισμοῦ, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν τόνωσιν τῶν πτωχότερων περιοχῶν τῆς χώρας, τὴν ὑποβοήθησιν τῆς περιφερειακῆς ἀναπτύξεως, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς ὑπάρξεως ἑνὸς ἀντιδότου εἰς περίπτωσιν κάμψεως τοῦ ἐξωτερικοῦ τουριστικοῦ ρεῦματος.

III. Ὁ τουρισμὸς τῆς Δωδεκανήσου

Ἡ Δωδεκάνησος ἔχει ἀξιολόγους τουριστικοὺς πόρους καὶ δὴ τὴν νησιωτικὴν ὕφην τῆς καὶ τὸ ὥραϊον κλίμα τῆς, πού εἶναι κατάλληλα στοιχεῖα διὰ τὴν εὐχάριστον διαμονὴν ἐπισκεπτῶν. Ἀλλὰ καὶ αἱ ἀρχαῖότητες καὶ τὰ μνημεῖα, τὰ ὁποῖα ἔχει, ἀποτελοῦν καὶ αὐτὰ ἔλξεις διὰ τοὺς ξένους. Ἐὰν προσθέσωμεν τὸν ξενοδοχειακὸν ἐξοπλισμὸν, ὁ ὁποῖος εἶναι πλούσιος, καὶ τὸ κόστος τῆς τοπικῆς ζωῆς, τὸ ὁποῖον εἶναι σχετι-

κως χαμηλόν, ἐν πάση δὲ περιπτώσει χαμηλότερον ἀπὸ ἐκεῖνο τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος, θὰ ἐννοήσωμεν διατὶ ἡ περιοχή αὐτὴ —καὶ ἰδίως ἡ Ρόδος— ἔχει ὄλα τὰ πλεονεκτήματα διὰ νὰ ἐλκύσῃ ξένους τουρίστας.

Τὸ 1967 μόνη ἡ Ρόδος διέθετε 78 ξενοδοχεῖα μὲ 7.700 κλίνας ἐπὶ πλεόν δὲ εἶχε καὶ ἄλλα μέσα στεγάσεως ξένων συνολικῆς δυναμικότητος 2.500 κλινῶν, ἥτοι ἐν συνόλῳ κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1967 ἄνω τῶν 10.000 κλινῶν, ποῦ σημαίνει 12 % καὶ πλεόν τοῦ συνόλου τῆς Ἑλλάδος. Ἐνα μέρος τοῦ ξενοδοχειακοῦ ἐξοπλισμοῦ ὑπῆρχε κατὰ τὴν ἐνσωμάτωσιν τῆς Δωδεκανήσου εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ τὰ περισσότερα ξενοδοχεῖα ἔγιναν κατὰ τὴν εἰκοσαετίαν τῆς Ἑλληνικῆς Διοικήσεως.

Αἱ γεγόμεναι ἐπενδύσεις εἰς τουριστικὸν ἐξοπλισμὸν ὑπερβαίνουν εἰς ἀξίαν τὸ ἕνα δισεκατομμύριον δραχμῶν. Ἐξ αὐτῶν 200 τουλάχιστον ἑκατομμύρια δραχμαὶ ἐδαπανήθησαν ἐκ μέρους τοῦ κράτους διὰ τὴν τουριστικὴν ὑποδομὴν τῆς Δωδεκανήσου καὶ εἰς 800 περίπου ἑκατομμύρια ἀνέρχεται ἡ ἀξία τῶν ἰδιωτικῶν τουριστικῶν μονάδων. Ἀλλὰ καὶ πάλιν ἕνα μεγάλο τμῆμα τῶν δαπανηθέντων διὰ ξενοδοχεῖα καὶ ἄλλα τουριστικὰ κέντρα ἐχρηματοδοτήθη ἀπὸ δάνεια τραπεζῶν καὶ διῆ κρατικῶν καὶ συνεπῶς ἐν τῷ συνόλῳ ἡ κρατικὴ χρηματοδότησις τοῦ δωδεκανησιακοῦ τουρισμοῦ ἔχει τὸ μεγαλύτερον βᾶρος εἰς τὸ σύνολον.

Ἡ τουριστικὴ κίνησις πρὸς τὴν Ρόδον ηὔξηθη ἀλματωδῶς κατὰ τὴν περίοδον 1954 - 1966, ἰδιαιτέρως δὲ τῶν προερχομένων ἐκ ξένων χωρῶν ἐπισκεπτῶν τῆς νήσου. Ἐνῶ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἡμεδαπῶν τουριστῶν ἀπὸ τὸ 1954 μέχρι τὸ 1962 ἐδιπλασιάσθη μόνον, ἥτοι ἀπὸ 13,500 ἀνήλθεν εἰς 26 χιλιάδας, ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀλλοδαπῶν τουριστῶν ἐπταπλασιάσθη περίπου, ἀφοῦ ἀπὸ 18 χιλιάδες ἄτομα τοῦ 1954 ἐφθάσαμεν εἰς 119 χιλιάδες ἐπισκέπτας κατὰ τὸ 1966. Ὁ ἀριθμὸς αὐτὸς ἀποτελεῖ τὸ 12 % τοῦ συνόλου τῶν ἐπισκεφθέντων τὴν χώραν τουριστῶν κατὰ τὸ 1966. *Τὸ τουριστικὸν συνάλλαγμα* κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἀνήλθε, κατὰ τὰς γενομένας ἐκτιμήσεις, εἰς 13,5 ἑκατομμύρια δολλάρια περίπου, ἥτοι εἰς τὸ 9 % τοῦ συνολικοῦ τουριστικοῦ συναλλάγματος, ποῦ εἰσεπράχθη ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο, ἐνῶ εἰς πληθυσμὸν ἡ Ρόδος καταλαμβάνει τὸ 0,8 % τοῦ συνόλου τῆς Ἑλλάδος. Ἀντιστοιχοῦν δηλαδὴ κατὰ κάτοικον 200 δολλάρια τουριστικοῦ συναλλάγματος. Ὁ τουρισμὸς συμβάλλει εἰς τὴν Ρόδον κατὰ 25 % εἰς τὴν ἀπασχόλησιν καὶ 40 % - 50 % εἰς τὴν δημιουργίαν εἰσοδημάτων. Ἐὰν ὑπολογίσωμεν καὶ τὴν ἔμμεσον συμβολὴν τοῦ τουρισμοῦ εἰς τὸν σχηματισμὸν εἰσοδημάτων εἰς ἄλλους κλάδους τροφοδοτουμένους κατὰ τὸν Α ἢ Β τρόπον ἀπὸ τὸν τουρισμὸν, τότε τὸ ποσοστὸν τοῦ εἰσοδήματος, τὸ ὀφειλόμενον εἰς τὸν τουρισμὸν ἀνέρχεται εἰς πολὺ μεγαλύτερα ὕψη.

Χαρακτηριστικὰ τοῦ ροδιακοῦ τουρισμοῦ, τὰ ὁποῖα ἀξίζουν ἰδιαιτέρως μνείας, εἶναι τὰ ἀκόλουθα :

1. Ὁ ξενοδοχειακὸς ἐξοπλισμὸς εἶναι ἀρκετὰ ἐπιτεταμένος, ὥστε ἡ προσφορὰ κλινῶν νὰ ἐπαρκῆ εἰς τὴν ζήτησιν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς ἄλλας

περιοχάς τῆς Ἑλλάδος, ὅπου ἡ προσφορά ὑπολείπεται τῆς ζήτησεως. Τό σημαντικόν ἐν προκειμένῳ εἶναι ὅτι ἡ Ρόδος πρώτη καί μόνη διέθετε μεταπολεμικῶς ἀξιόλογον τουριστικόν καί δὴ ξενοδοχειακόν ἐξοπλισμὸν καί διὰ τὸν λόγον τοῦτον τὸ τουριστικόν ρεῦμα πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἀπ' ἀρχῆς διωχετεύθη κατὰ μέγα μέρος πρὸς τὴν Ρόδον, ἡ ὁποία διέθετε τὰ μέσα ὑποδοχῆς τῶν ξένων ἐπισκεπτῶν.

2. *Ἡ τουριστικὴ περίοδος εἰς τὴν Ρόδον εἶναι ἀρκετὰ παρατεταμένη*, πολὺ περισσότερον ἀπὸ ἄλλας περιοχάς τῆς χώρας. Ἡ τουριστικὴ περίοδος τῆς Ρόδου περιλαμβάνει, πλὴν τοῦ θέρους, καί ὀλόκληρον σχεδὸν τὴν περίοδον τῆς ἀνοξέως καί ἓνα μέρος τοῦ φθινοπώρου. Οὐσιαστικῶς, τέσσαρες μῆνες, ἀπὸ Νοεμβρίου μέχρι τέλη Φεβρουαρίου, εὐρίσκονται ἐκτὸς τῆς τουριστικῆς κινήσεως.

3. *Ἡ στροφὴ πρὸς ξενοδοχεῖα ὑψηλῆς σιᾶθμης*. Ἐνῶ εἰς τὸ σύνολον τῆς Ἑλλάδος μόνον 35 % τῶν ξενοδοχειακῶν κλινῶν εὐρίσκονται εἰς ξενοδοχεῖα πολυτελείας, Α' κατηγορίας καί Β' κατηγορίας, εἰς τὴν Ρόδον τὰ ξενοδοχεῖα αὐτὰ καταλαμβάνουν τὸ 70 % τοῦ συνόλου τῶν κλινῶν.

4. *Ὁρισμένης προελεύσεως τουρίσται, καταλαμβάνουν μεγάλην ἀναλογίαν εἰς τὸ σύνολον* τῆς τουριστικῆς κινήσεως. Συγκεκριμένως, κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, τὸ 60 % τῶν διανυκτερεύσεων εἰς ροδιακὰ ξενοδοχεῖα καλύπτονται ἀπὸ Σκανδιναυούς.

5. *Ἡ σπουδαιότης τοῦ τουριστικοῦ συναλλάγματος διὰ τὸ ἰσοζύγιον ἐξωτερικῶν πληρωμῶν τῆς Δωδεκανήσου* διαπιστοῦται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι τοῦτο ὑπερβαίνει ὄλα τὰ κονδύλια, ἐνεργητικὰ καί παθητικὰ, τοῦ Ἴσοζυγίου Ἐξωτερικῶν Πληρωμῶν. Οὕτως, ὑπερβαίνει κατὰ 50% περίπου τὸ δαπανώμενον συνάλλαγμα διὰ τὰς εἰσαγωγάς, πού σημαίνει ὅτι μόνος ὁ τουρισμὸς μὲ τὰ συναλλαγματικά του ἔσοδα ὑπερκαλύπτει τὰς ἀνάγκας εἰς εἰσαγωγάς τῆς περιοχῆς.

Ἐν σχέσει πρὸς τὰς ἐξαγωγάς, τὸ τουριστικόν συνάλλαγμα εἶναι 5 φορῆς μεγαλύτερον, ἐν σχέσει δὲ πρὸς τὸ μεταναστευτικόν συνάλλαγμα, τὸ τουριστικόν εἶναι διπλάσιον τουλάχιστον. Ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν περαιτέρω, ὅτι μόνον ἡ Ρόδος γίνεται ἀφορμὴ εἰσαγωγῆς τουριστικοῦ συναλλάγματος, θὰ συμπεράνωμεν εὐκολώτατα ὅτι τὸ Ἴσοζύγιον Ἐξωτερικῶν Πληρωμῶν τῆς περιοχῆς ἐντόνως ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ τουριστικοῦ συναλλάγματος τῆς Ρόδου.

6. *Διὰ τὴν κατανάλωσιν τῶν ξένων ἐπισκεπτῶν γίνονται ηῤῥημέναι εἰσαγωγαὶ διαφόρων εἰδῶν*, εἰς τὰ ὅποια οὗτοι εἶναι συνηθισμένοι, καί τὸ δαπανώμενον ποσὸν καταλαμβάνει ὑψηλὴν ἀναλογίαν εἰς τὸ σύνολον τῶν εἰσαγωγῶν ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ. Συνεπῶς, συμπεραίνουσι τινές, ὅτι ἡ οὐσιαστικὴ συναλλαγματικὴ εἰσπραξις εἶναι χαμηλοτέρα ἐκείνης, ἡ ὁποία ἐμφανίζεται. Ἀλλὰ πρέπει νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι καί ἡ εἰσαγωγή εἰδῶν, προοριζομένων διὰ τοὺς ξένους, δημιουργεῖ καί αὐτὴ ἀπασχόλησιν καί εἰσοδήματα καί ἀποτελεῖ ἓνα εἶδος εἰσαγωγῆς πρὸς ἐπανεξαγωγήν ἢ

ἀκριβέστερον κρὸς ἐπιτόπιον κατανάλωσιν πληρωνομένην εἰς συνάλλαγμα.

Ἡ τελικὴ εἰκὼν τοῦ συναλλαγματικοῦ ἰσοζυγίου τῆς Δωδεκανήσου εἶναι ὅτι ἓνα μεγάλο πλεόνασμα προκύπτει ἐκ τῆς συσχέτισεως τῶν παθητικῶν καὶ τῶν ἐνεργητικῶν στοιχείων αὐτοῦ. Τὸ *ἐτήσιον πλεόνασμα* τοῦτο, ὀφειλόμενον κατὰ βάσιν εἰς τὸν τουρισμόν, *εἶναι τῆς τάξεως τῶν 15 ἑκατομμυρίων δολλαρίων*, ποσὸν τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ ἓνα εἶδος ἐνεργητικοῦ παράγοντος εἰς τὸ συναλλαγματικὸν Ἴσοζύγιον τῆς χώρας, *μίαν προσωορὰν τῆς Δωδεκανήσου πρὸς τὴν Ἑλλάδα*.

Ἡ *δωδεκανησιακὸς τουρισμὸς ἔχει ἀνάγκην ἀντιμετωπίσεως* εἰς πολὺν καὶ διαφόρους ἐκδηλώσεις του. Ἐν πρώτοις, ἐφ' ὅσον τὸ πλεῖστον τῶν ξενοδοχείων εἶναι ὑψηλῆς στάθμης, εἶναι ἀνάγκη νὰ θεσπισθοῦν κίνητρα διὰ τὴν προσέλκυσιν ἐπισκεπτῶν ἀνωτέρας εἰσοδηματικῆς κατηγορίας. Δεύτερον, ἐφ' ὅσον ὑστερεῖ ἡ Ρόδος εἰς ξενοδοχεῖα χαμηλοτέρας στάθμης, ὡς καὶ εἰς συμπληρωματικὰ μέσα, τὰ ὁποῖα θὰ ἠδύναντο νὰ ἐπικουρήσουν εἰς τὰς ἐποχὰς αἰχμῆς τὸν τουρισμόν καὶ διὰ τὸν ἐσωτερικόν, χρειάζεται καὶ μία στροφή πρὸς αὐτὴν τὴν πλευρὰν διὰ *νὰ ἐλκύνεται καὶ τὸ χαμηλότερον εἰσόδημα καὶ διὰ τὸ μέσοις Ἑλλήνων*, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον θὰ βοηθήσῃ τὴν περιοχὴν εἰς περίπτωσιν, κατὰ τὴν ὁποῖαν καμφθῆ διὰ οἰονδήποτε λόγον ἢ εἰσορῆ ξένων ἐπισκεπτῶν. Εἶναι, ἐπίσης, *ἀπαραίτητον ὅπως διευρυνθῆ ὁ κύκλος τῶν χωρῶν*, ἐκ τῶν ὁποίων προέρχεται τὸ τουριστικὸν ρεῦμα. Ἡ προσκόλλησις εἰς τὸν σκανδιναυικὸν τουρισμόν εἶναι δυνατὸν νὰ δημιουργήσῃ ἀπρόοπτα. Ἐνδεδειγμένον εἶναι, ἐξ ἄλλου, *νὰ ὀργανωθοῦν τοπικοὶ φορεῖς*, οἱ ὁποῖοι νὰ ἀναλάβουν τὴν φροντίδα τῆς διαφωτίσεως, τῆς προβολῆς, τῆς ὑποδοχῆς, τῆς ὀργανώσεως ἐκδηλώσεων καὶ ταξιδίων πρὸς μικρὰς νήσους τοῦ δωδεκανησιακοῦ συμπλέγματος, ὥστε καὶ περισσότεροι ἐπισκέπται νὰ ἔρχονται καὶ μακρότερον χρόνον νὰ διαμένουν. Τοιουτοτρόπως, ὄχι μόνον ποικιλωτέρα θὰ καθίσταται ἡ ζωὴ τῶν εἰς τὴν Ρόδον, ἀλλὰ καὶ *αἱ μικραὶ νῆσοι* θὰ ὠφεληθοῦν ἐκ τοῦ ροδιακοῦ τουρισμοῦ, καθιστάμεναι τρόπον τινὰ *τουριστικοὶ δορυφόροι τῆς μεγαλονήσου*. Βεβαίως, διὰ νὰ δύνανται αἱ μικραὶ νῆσοι νὰ δέχονται ξένους ἐπισκέπτας, μεταβαίνοντας εἰς αὐτὰς κατ' εὐθεΐαν ἢ προερχομένους ἐκ Ρόδου, θὰ ἔπρεπε νὰ γίνον καὶ εἰς αὐτὰς ὀρισμέναι τουριστικαὶ ἐπενδύσεις ἢ ἔστω ὀργανώσεις συμπληρωματικῶν μέσων στεγάσεως, ὡς εἶναι τὰ ἐνοικιαζόμενα δωμάτια.

Ἐν τέλει, θὰ ἤθελα νὰ τονίσω, ὅτι ἡ *ἀποκλειστικὴ ἐπίδοσις εἰς τὴν ξενοδοχειακὴν βιομηχανίαν καὶ τὸν τουρισμόν ἐν γένει* εἶναι, λόγφ τῶν ἀβεβαιοτήτων τοῦ κλάδου καὶ τῆς ἐξαρτήσεως ἀπὸ ξένας χώρας, *λίαν ἐπικίνδυνος*. Πρέπει, πάση θυσίᾳ, *νὰ θεσπισθοῦν κίνητρα διὰ τὴν κατεύθυνσιν τῶν ἐπενδύσεων πρὸς ἄλλους τομεῖς*, τόσον νέων κεφαλαίων προθύμων νὰ τοποθετηθοῦν εἰς τὸν τουρισμόν, ὅσον καὶ κεφαλαίων προερχομένων ἀπὸ κέρδη λειτουργουσῶν τουριστικῶν ἐκμεταλλεύσεων, τὰ ὁποῖα εἶναι ἐπίσης πρόθυμα νὰ ἐπανεπενδυθοῦν εἰς τουριστικὰ μονά-

δας. Θά ήδύνατο, λόγου χάριν, νά θεσπισθοῦν πιστωτικά ἢ φορολογικά κίνητρα διά τήν στροφήν τῶν ἐπενδύσεων πρὸς τήν γεωργίαν, τήν βιομηχανίαν, τήν βιοτεχνίαν κλπ., *καὶ ἀντικίνητρα πρὸς ἀποθάρρυνσιν τῶν ἐπανεπενδύσεων εἰς ξενοδοχειακὰς μονάδας*. Οὕτως, ἡ κρατικὴ δανειοδότησις θά δίδεται, κατὰ προτίμησιν, εἰς ἄλλους κλάδους, πλὴν τοῦ ξενοδοχειακοῦ, εἰς ὅσας περιπτώσεις σημειοῦται ἐπάρκεια ἢ κορεσμός. Ἡ στροφή τῶν ἐπενδύσεων πρὸς ἄλλους τομεῖς θά ἀπαλλάξῃ τὸν τόπον ἀπὸ τὸν κίνδυνον ἰσχυροῦ κλονισμοῦ τῆς οἰκονομίας του, ἐὰν ἐπισυμβοῦν ἄπρόοπτα εἰς τὸν τουριστικὸν τομέα, ἐνῶ, ἀντιθέτως, ἐὰν *ἡ οἰκονομία βασισθῇ εἰς πλεόνος ταυτοχρόνως κλάδους*, ὁ κλονισμὸς τοῦ ἐνὸς δὲν θά ἔχῃ τόσης ἐκτάσεως δυσμενεῖς συνεπεῖας ἐπὶ τῆς συνολικῆς οἰκονομίας τῆς περιοχῆς.